

Henric Hertzman
FD, Fakultetskanslichef
Humanistiska fakultetskansliet

Områdesnämnden för humanvetenskap

Yttrande över Medieutredningens slutbetänkande *En gränsöverskridande mediepolitik. För upplysning, engagemang och ansvar* (SOU 2016:80)

Stockholms universitet har anmodats yttra sig över rubricerade betänkande. Humanistiska fakultetsnämnden, som har uppdragits att avge yttrande, har, efter hörande av Institutionen för mediastudier, följande att anföra.

Den 5 mars 2015 beslöt regeringen att ge en särskild utredare, Anette Novak, uppdraget att analysera vilka typer av mediepolitiskt stöd som kommer att krävas när presstödet som det ser ut idag upphör. I oktober 2015 lämnades ett delbetänkande, *Medieborgarna & medierna. En digital värld av rättigheter, skyldigheter – möjligheter och ansvar* (SOU 2015:94). Slutbetänkandet, *En gränsöverskridandemediepolitik. För upplysning, engagemang och ansvar*, (SOU 2016:80), lämnades i november 2016. År 2016 producerades parallellt en forskningsantologi, *Människorna, medierna & marknaden. Medieutredningens forskningsantologi om en demokrati i förändring*. (SOU 2016:30), i vilken också forskare från Stockholms universitet deltagit.

Bakgrunden till det uppdrag utredaren getts är de strukturella förskjutningarna i mediemarknaden och förändringarna i medborgarnas mediebruk. Huvuduppdraget var att presentera förslag som kan stärka medborgarnas tillgång till allsidig nyhetsförmedling och kritisk granskning.

Utredaren har valt att främst fokusera på nyhetsmedier som ”bevakar demokratin och granskar makten” (s 17) och konstaterar att ”behovet av statliga stöd kommer att öka” (s 17). Utgångspunkten som anges är ett medborgarperspektiv. Här ingår tillgängligheten för personer med funktionsnedsättningar och hur mediasituationen ser ut för Sveriges olika nationella minoriteter. Underlaget är befintlig forskning, rundabordssamtal med en rad intressenter och i någon utsträckning också egna undersökningar. Ett exempel på det senare är att utredaren har låtit SCB utföra en så kallad medborgarundersökning (kap 2) i syfte att förstärka kunskaperna om medborgarnas tillgång till olika medier, bruk av dessa samt förtroendet för olika medier.

Humanistiska fakulteten

Inledningsvis ges en bakgrund i de strukturella förändringar som ägt rum i den svenska mediemarknaden (kap 3). Detta är en på många sätt intressant översikt som ger mycket värdefull information. ”Elefanten i rummet” är dock bristen på uppmärksamhet om hur de stora medieföretagens och koncernernas avkastningskrav samt ägarutbetalningar har bidragit till nedskärningar av redaktionella resurser och nedmontering av journalistisk nyhetsbevakning. Vi menar därför att analysen inte i tillräckligt hög grad beaktar en av de väsentliga faktorerna som driver förändringen i mediemarknaden i negativ riktning.

En utgångspunkt som utredaren dock tydligt anger inför slutbetänkandet, är att tidningar tryckta på papper ”torde upphöra inom en överskådlig tid” (s. 19). Att skriva sådana dödsrunor är idag tyvärr mycket utbredda, inkluderat i delar av mediebranschen. Prognosen representerar emellertid en typ av teknologisk determinism som förbiser att medier som i ett historiskt perspektiv sett minskar i inflytande eller publikbruk mycket sällan ”upphör”. Hur de möter situationen och problemen avhänger aldrig bara av en faktor. Att kvällstidningarna eventuellt försvinner i pappersform de närmaste åren betyder inte att detsamma också kommer att gälla för lokaltidningar och nischtidningar. Mediernas ekonomi är också en *politisk* ekonomi – som folkvalda organ och myndigheter kan påverka. Mediepolitiken handlar ju just om detta. Fram till nu är det *kombinationen* av papperstidning och olika digitala tillbud som har gett goda publikintäkter på mediemarknaden, vilket visar att en aktiv mediepolitik måste *inkludera* både ett aktivt presstöd och olika stödformer för digital nyhetsbevakning.

Allmänna förutsättningar för mediestöd

Utredarens utgångspunkt och förslag är att statligt stöd ska kunna utgå till juridiska personer som ger ut ”allmänna nyhetsmedier oavsett innehålls- eller spridningsform” (s. 27). Vi menar att det då av principiella skäl är mycket viktigt att förutsättningarna för mediestöd så långt som möjligt följer objektiva och mätbara kriterier, utan rum för att en statligt utnämnd mediestödsnämnd efter ideologiska, politiska eller allmänt formulerade kvalitetskrav ska värdera vilka medier som har tillräckligt trängande behov och är värdiga att få stöd.

Tyvärr representerar några av utredarens förslag till mediestödsförordning, § 3, ett steg i fel riktning i jämförelse med dagens presstödsregler. Vissa av förutsättningarna utredaren nämner utgör nödvändiga, goda och mätbara objektiva kriterier, till exempel kravet om ett visst omfång av redaktionellt innehåll och egenproducerat material, allmän tillgänglighet, publiceringsfrekvens, ansvarig utgivare med mera. Andra punkter utgör emellertid typiska värderingskrav, delvis av ideologisk karaktär. Det heter till exempel att stöd bara ska lämnas till nyhetsmedier som ”präglas av principen om alla människors lika värde” och ”den enskilda människans frihet och värdighet” (s. 29). Ideologiskt sett är detta så vida formuleringar att mycket få grupperingar eller redaktioner kan tänkas hävda att de själva inte delar denna allmänhumanistiska syn. Andra kommer dock att vara snabba med att peka ut grupperingar som enligt deras perspektiv inte lever upp till ett sådant ideal. Detta öppnar tyvärr för att en offentligt utnämnd mediestödskommitté, på oklara premisser, aktivt ska värdera olika

redaktioner utifrån ideologisk vikt. Från ett yttrandefrihetsperspektiv är detta ett steg i fel riktning.

Ett annat krav (§3, punkt 4) är att mediestödet ges till medier som ”präglas av hög kvalitet och inre mångfald”. Också detta låter vackert, men öppnar i praxis för att en mediestödsnämnd tar på sig att analysera den journalistiska kvalitetsnivån och inre mångfaldsnivån för varje publikation som ges stöd. *Vilka* kvalitetskriterier som ska användas är okänt. Kvalitet i förhållande till befintliga resurser i medier av samma typ eller en mer allmän standard? Är det bredden i tematiken som ska värderas? Källanvändning och källkritik? Bredden i genreutbudet? Enligt vår syn blir detta en mycket svår uppgift som tyvärr öppnar för tillfälligt och subjektivt tyckande.

Bedömningar av huruvida nyhetsmedier är (tillräckligt) demokratiska och kan definieras ha ”inre mångfald” är ofrånkomligen av kvalitativ och subjektiv art, och bäddar för godtycklighet och hänsynstaganden präglade av den samtida politiska dagordningen. Ett sådant förslag snarare underminerar den önskade rättvisa fördelningsprincipen och bygger också in en hög grad av oförutsägbarhet.

Särskilda förutsättningar för produktionsstöd

Enligt utredarens förslag till mediestödsförordning, § 9, får produktionsstöd lämnas ”till allmänna nyhetsmedier som kan visa att verksamheten är i behov av ekonomiskt stöd” (s. 30). Detta förslag tyder på att inget nyhetsmedium tillhörande en speciell kategori (till exempel en lokaltidning på en viss upplagenivå) *har rätt* till produktionsstöd, varje mediebolag som söker om stöd ska utifrån sin ekonomi visa vilket behov som föreligger. Enligt vårt perspektiv är detta en hopplös princip som mest av allt påminner om äldre tiders socialstöd, ett stöd utan fastlagda rättigheter och där en nämnd ska avgöra den enskilde ansökarens stödbehov.

När det gäller mer specifika förutsättningar för produktionsstöd, föreslås dessa baseras på årliga rörelsekostnader. Detta betyder att upplagebaserat stöd (läsartäkter från papperstidning och digital publicering) som är dagens princip – och som också föreslås i den nya norska medieutredningen (NOU 2017:7) – utgår. Utredaren föreslår heller inte, som i Danmark, ett system byggt på stöd utifrån *redaktionella* kostnader, en alternativ stödprincip vars medvetna syfte är att uppmuntra satsningar på journalistik.

Problemet med generella rörelsekostnader är att dessa kan manipuleras på ett helt annat sätt än upplagestorlek – till exempel genom löner och administrationsutgifter – något som kan bidra till att minska mediestödets legitimitet. Vi tycker att dagens ordning, som jämställer intäkter från papperstidning och digital publicering, är ett betydligt bättre system. Varför införa något nytt när man har ett välfungerande system?

Ett annat problem är att utredaren, också här i motsättning till det norska mediestödssystemet, tyvärr inte vågar föreslå regler som begränsar möjligheten till vinstuttag från medier som får statligt produktionsstöd. Också detta är en brist som på sikt kan undergräva mediestödordningens legitimitet. Vi ger samtidigt vårt stöd till utredarens förslag om begränsning av stöd när det gäller nyhetsmedier som ingår, eller är i färd med att ingå, i en koncern.

Distributionsstöd

Vi är här positiva till utredarens förslag om att papperstidningar fortsatt ska kunna få distributionsstöd och att distributionssamarbete uppmuntras.

Inrättande av en mediestödsnämnd

Bedömningen av huruvida man är stödberättigad ska göras av en mediestödsnämnd förlagd till Myndigheten för press, radio och tv. Här föreslås en sammansättning av nio ledamöter valda för en fyraårsperiod och med domare i rollen som ordförande respektive vice ordförande. Ledamöterna ska nomineras av ”organisationer som företräder publicister, journalister och medieföretag”. Innebörden är en branschnära nämnd. Det betonas att ledamöterna ska nomineras på personliga mandat, men konstruktionen bäddar för en ordning där riskerna för otillbörlig påverkan och lobbyism är tydliga. Detta är enligt vår mening en olycklig ordning, speciellt i en situation där utredaren samtidigt föreslår att samma nämnd ska ha en omfattande fullmakt att bedöma stödbehov utifrån båda ideologiska och ekonomiska kriterier.

Enligt vår uppfattning är det ett bättre alternativ att nämnden sätts samman av oavhängiga ledamöter som inte har några bindningar till mediekoncerner, medieföretag eller mediernas branschorganisationer.

Tillgängligare medier för personer med funktionsnedsättning

Här är utgångspunkten att ”alla innehålls- och spridningsformer ska vara tillgängliggjorda för en så stor andel av befolkningen som möjligt” (s. 20). Utredningen föreslår genomsyn av det statliga stödet till taltidningar liksom hela verksamheten som Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) bedriver. Den ska på ett tydligare sätt inkludera digital och social medieanvändning. Senast 2020 föreslås MTM slå samman med Mediestödsnämnden som då ska överta uppgiften att fördela stöd för tillgängliggörande (s. 251). Vi har inga invändningar på den punkten. Vi instämmer också i utredarens påpekande om att den sakkunskap som idag finns vid MTM måste tillvaratas och att brukarrepresentationen som finns inom taltidningsverksamheten bevaras i ett framtida nytt system.

Mediesituationen för det samiska folket och de nationella minoriteterna

Slutbetänkandet ger en god genomgång av vad som existerar av medieutbudet på de nationella minoriteternas språk (samiska, finska, jiddisch, meänkieli och romani chib) men diskuterar också nyhetsinformation som vänder sig till minoriteterna samt hur minoritetsgrupperna uppfattar sig framställda i majoritetsmedierna. Utredaren konstaterar att såväl Europarådets ramkonvention som minoritetsspråkskonventionen är skrivna i en tid då papperstidningar dominerade. Förhoppningen är att utredningens allmänna mediepolitiska förslag på sikt ska verka för en modernisering av ramkonventionen. Utredaren konstaterar också att minoritetsmedierna har speciella marknadsförutsättningar, något som bör beaktas av stödsystemet. Dock ska samma höga kvalitetskrav gälla också här. Två förslag berör särskilt Stockholms universitet. Det ena gäller fortbildningar av journalister rörande de nationella minoriteterna i syfte att höja nyhetsjournalistikens kunskapsnivå; det andra gäller ”inrättande av kurser eller utbildningar i journalistik riktade mot sökande med kunskaper i något av de nationella minoritetsspråken” (s. 288). Här påpekas mycket riktigt att detta kräver en diskrimineringsrättslig analys. Vi är positivt inställda till förslaget. Journalistutbildningarna har allt att vinna på en breddad rekrytering – något som är viktigt ur ett demokratiperspektiv. Här vill vi tillägga att en mer generell diskussion saknas vad gäller rekryteringen till journalister för medborgare med annan nationell bakgrund. Detta har inte varit en del av utredarens uppgift, men utgör en väsentlig kontext.

Mediepolitiska idéskisser

Här vill vi lyfta fram att vi är helt eniga med utredaren om det stora behovet av en nationell reform för att öka medie- och informationskunnigheten. Det är av yttersta vikt utifrån ett demokratiperspektiv att kunskapsnivån om medie- och kommunikationssamhället höjs. Studier visar att exempelvis lärare har stora kunskapsluckor och att en betydande del av skolungdomarna saknar utbildning på området (s. 409). Förutsättningen för att bedöma värdet av olika typer av information och kompetens när det gäller egen användning av kommunikationskanaler, bygger på grundläggande förståelse av bland annat olika plattformar och nätverk samt på förmågan till källkritiskt tänkande och källkritisk värdering. Vi vill understryka att detta är en fråga av avgörande betydelse för att uppnå målet att stärka medborgarnas tillgång till allsidig nyhetsförmedling och kritisk granskning.

Detta beslut är fattat av Humanistiska fakultetens dekanus professor Bengt Novén efter föredragning av fakultetskanslichef Henric Hertzman.

Bengt Novén

Henric Hertzman